

Сучасні ж плагіатори найчастіше навіть публічно не реагують на звинувачення у привласненні чужої інтелектуальної власності.

У 1875 р. аспірант кафедри державного права європейських держав Харківського університету М. М. Ковалевський у своїй першій статті, надрукованій французькою мовою у брюссельському журналі «Revue du droit international et de législation comparée», звинуватив завідувача кафедри А. М. Стоянова у плагіаті. Останній в «Очерках истории и догматики международного права» використав без згадки покійного Д. І. Каченовського рукопис свого наукового керівника.

Характерними рисами більшості праць істориків-позитивістів були посилене посилання на інших авторів, широке цитування джерел (переважно актових матеріалів), фактографічний виклад матеріалу, складний апарат приміток, археографічні додатки.

Отже, історики-позитивісти використовували різноманітні принципи та методи дослідження, якими дотепер активно послуговуються й новітні дослідники. Здебільшого молоді дослідники дотримуються вимоги пошуку та подальшого введення до наукового обігу нових історичних джерел: архівних документів, археологічних чи інших музейних експонатів, зібраних інтерв'ю. Сучасний плюралізм у методології соціогуманітарних наук показово дисонує зі збереженням в основних рисах позитивістської методики роботи з історичними джерелами. Остання обставина (на наше переконання) не заважає, а сприяє збереженню наукових стандартів історіописання.

Міхно О.П.

*доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
директор, Педагогічний музей України,
старший науковий співробітник відділу
педагогічного джерелознавства та біографістики,
Державна науково-педагогічна
бібліотека України імені В. О. Сухомлинського*

НЕКРОЛОГ ПЕДАГОГУ ЯК ВИЯВ АКАДЕМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ Й ЕТИКИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ УКРАЇНСЬКИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ЧАСОПИСІВ ПОЧАТКУ ХХ СТ.)

Ставлення до померлих – одна з визначальних характеристик будь-якого суспільства. Серед практик, що забезпечують функціонування колективної

пам'яті, вшанування небіжчиків займає особливе місце. У європейській культурі рефлексія смерті, що виникла в епоху Відродження, набула специфічного розвитку в академічних некрологах кінця XIX – початку XX ст. Вони виявилися не стільки «словом про мертвого», скільки простором розмови про саму наукову спільноту та її живих представників. І це не випадково, адже наукова спільнота, яка вибудовує ідентичність навколо традиції, що визначається переважно іменами своїх видатних представників, чуйно й відповідально ставиться до практик зберігання та передачі пам'яті через вшанування попередників.

В Україні практика вшанування померлих педагогів набула поширення на початку XX ст. і складалася з трьох етапів, які схематично можна зобразити так: некролог у педагогічному періодичному виданні відразу після смерті педагога → публічний вечір пам'яті (у загальнодоступному просторі або серед педагогічної спільноти) → збірник спогадів про покійного. Це був єдиний процес, у якому кожен наступний етап передбачав попередні. Зауважимо, що такий алгоритм вшанування пам'яті використовувався після смерті відомих педагогів.

Ми детальніше розглянемо початковий етап, а саме – некрологи в першому в Наддніпрянській Україні педагогічному часописі «Світло», який виходив у Києві у 1910–1914 рр.

Нагадаємо, що некролог – це невеликий за обсягом текст, побудований за традиційною схемою, що містить короткий життєпис померлого, характеристику його заслуг перед суспільством, нагород, вираження почуттів скорботи. Завдання некролога – повідомити інформацію про померлого, висловити почуття скорботи. Але некролог – це не просто виклад обставин життя покійного, а й оцінка чийогось життя у формі короткої біографії. І саме фактор оцінки – це той елемент, який відрізняє некролог від стандартного повідомлення про смерть, що зазвичай містило лише дати народження та смерті й інформацію про час та місце похорону.

Розгорнуті некрологи у педагогічних журналах не обмежуються суто інформаційною функцією, глибше аналізують внесок померлого у розвиток педагогічної науки і шкільництва, повідомляють більш докладні біографічні дані, містять більше відомостей про повсякденне життя педагогів.

Окрім біографічної інформації, автори некрологів звертали увагу на особисті якості тих, кому вони були присвячені. У некрологах педагогу підбивався підсумок діяльності покійного, давалася її оцінка з погляду

прийнятих у освітянській спільноті норм та переконань. Некрологи дають змогу побачити поширені серед педагогів принципи взаємовідносин з колегами і учнями, погляди на професію, на призначення вчителя, оцінку його моральних і професійних якостей та інші компоненти корпоративної культури.

Яскравим прикладом такого некролога є текст українського громадсько-політичного і державного діяча, літературного критика, історика літератури Сергія Єфремова (1876–1939), присвячений Григорію Шерстюку (1882–1911) – колезі, «товаришу-другу», «педагогу з покликання, учителю з натури і вдачі» (Єфремов, 1911).

С. Єфремов розпочинає некролог «сумною поминкою-голосінням по духовому батькові “Світла” й найдіяльнішому з його співробітників» (Там само, с. 3) і надзвичайно образно й проникливо аргументує необхідність вшанування пам’яті попередників, наголошуючи, що навіть після смерті людини «діло її все ж житиме, перетворившись відповідно до нових обставин, і тим невмирущим ділом, непропащими частками витраченої колись людської енергії користуватимуться довго ще живі покоління: дух працівника витатиме над їми» (Там само). Далі автор некролога наводить деякі факти біографії Г. Шерстюка, підкреслюючи його невтомну енергію і називаючи «душею “Світла”», «цільною, гармонійною людиною, – людиною насамперед живого діла», «невтомним працівником», «ватажком і вчителем українства», «щирим громадянином» (Єфремов, 1911).

Важливою особливістю некролога є те, що С. Єфремов фіксує місце померлого в історії української освіти і шкільництва: «Ім’я Шерстюка надовго зв’язано буде з першими заходами на користь нашої рідної школи, педагогічної літератури й особливо педагогічного, першого на Україні Наддніпрянській, журналу» (Там само, с. 4). Зауважимо, що автор некролога вказує причину і водночас мету, якою керувався Григорій Шерстюк як ініціатор створення і перший головний реактор «Світла»: «Увесь час він дбав про те, щоб витворити ширшу аудиторію, перед якою міг би викладати дорогі йому ідеї» (Там само).

Цінність будь-якого некролога, зокрема й цього, що його автором є людина, яка близько знала небіжчика – колега, друг, учень. Тож у некрологах зазвичай є й особисті спогади про померлого, які підтверджують ту чи іншу його рису. Так, С. Єфремов згадує таку рису Г. Шерстюка, як непохитну відданість власним ідеалам і переконанням: «Українство було його життям, і я не бачив,

не знаю випадків, коли б погнулося тверде переконання Григорія Пилиповича й хоч на хвилину, хоч у думках зневірився він щодо рідної справи» (*Там само*).

Некролог Г. Шерстюкові є виявом не лише скорботи, вдячності та дружніх почуттів, але й демонструє високу наукову етику, ту академічну культуру міжособистісних взаємин у тогочасній українській науково-педагогічній спільноті, якій були притаманні взаємоповага, взаємодопомога та щира вдячність колегам.

Додамо, що Постановою Верховної Ради України «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2022–2023 роках» 130 років від дня народження Григорія Шерстюка відзначається на державному рівні. Вважаємо знаковим і символічним, що в увічненні пам'яті Г. Шерстюка першим кроком був саме некролог у його дітищі – часописі «Світло».

Інший цікавий приклад педагогічної культури й етики початку ХХ ст. – некролог під назвою «Замість вінка», присвячений звичайним учителям Семену Івахненку (1889–1912) та Григорію Маньчуку (1891–1912). Щодо персоналій некролога, то ми можемо лише тільки прочитати їхні імена та роки життя і уявити на основі тексту, якими вони були. Обидва педагоги померли дуже молодими, можна сказати, юними: Семену Івахненку було тільки 23 роки, а Григорію Маньчуку – всього 21.

Автор некролога, який підписав його криптонімом С. В-ко, зазначає: «Не довго довелося їм учителювати, але й за той короткий час вони заслужили од дітей і селян, де доводилось їм працювати, гарячу любов, а од товаришів крім того повагу й пошану за щирю любов до рідного краю» (*В-ко, 1912, с. 46*). Перш ніж сказати слово про небіжчиків, автор описує тогочасний стан української школи і акцентує на головній проблемі: «Поставившись вдумливо й уважливо до своєї праці в рідній школі, кожний учитель мусить стрінутись ще на дверях школи з тією скелею, яка стоїть на шляху до дитячої душі і яка зветься — не рідна мова» (*Там само*). Далі, говорячи про С. Івахненка, наголошує, що покійний, провчителювавши в м. Ічні на Чернігівщині близько чотирьох років, «сміливо й одкрито, з запалом молодого неопіта» будив «в місцевій людності національну свідомість» (*Там само*).

Г. Маньчук учителював не більше двох років і яскраво виявити себе як поборника української школи не встиг. Але, як зазначено в некролозі, «в нього завжди горіла щира любов до рідного краю, до його пісні, мови, звичаїв» (*Там само, с. 47*). Як свідчать його товариші, ніколи вони за його життя не чули тих

голослів'я про патріотизм, «і тільки після того, як на останній дорозі за скільки годин до смерти наказав він своїй матері покласти йому в домовину поруч з Євангелієм «Кобзаря», вони зрозуміли всю ту незмірну силу любови до рідного краю і до великого його співця, яку він так ревниво ховав в молодому серці од бруду» (*Там само*).

Завершується некролог дуже зворушливо: «Цвітом земля вам, щирі юнаки, і хай ваша чиста, правдива любов до рідного люду розкриває очі і будить серце байдужим» (*Там само*).

На нашу думку, цей некролог звичайним учителям демонструє, що на початку ХХ століття, коли відбувалося становлення української національної школи з навчанням рідною мовою, надзвичайно цінували кожного, хто втілював українську національну ідею, і вважали необхідним підтримувати й шанувати однодумців. І це цілком правильно, адже таке ставлення до колег формувало корпоративну культуру українського вчительства і таким чином, припускаємо, залучало до українства все більше і більше освітян.

Щодо стилю некролога, то це, безперечно, публіцистичний стиль, хоч і відкритий для експресивних проявів, як ми вище продемонстрували.

Проаналізовані некрологи увійшли до видання «In memoriam: некрологи на сторінках українських педагогічних часописів кінця ХІХ – початку ХХІ ст. (за матеріалами фондів Педагогічного музею України)», яке побачило світ у травні 2022 року (*Міхно, 2022*). Це 9-й випуск видавничої серії Педагогічного музею України «Педагогічні републікації». Вміщені в книзі некрологи присвячені тим, хто зробив колосальний внесок у розвиток нашої мови, культури, освіти, у становлення державності, у те, за що ми зараз боремося. Часто некрологи закінчуються словами «Вічна йому пам'ять». Тож хочеться повторити: вічна пам'ять усім нашим педагогам-попередникам, вічна пам'ять нашим сучасникам-героям та усім, хто загинув у російсько-українській війні.

Список використаних джерел:

- 1.В-ко, С. (1912). Замість вінка. *Світло*, Квітень, 46–47.
- 2.Єфремов, С. (1911). Душа «Світла». Пам'яті товариша-друга. *Світло*, Листопад, 3–6.
- 3.Міхно, О. (Уклад.). (2022). *In memoriam: некрологи на сторінках українських педагогічних часописів кінця ХІХ – початку ХХІ ст. (за матеріалами фондів Педагогічного музею України)*. Вінниця. ФОП Кушнір Ю.В.